

УДК 631.115.8:37.035.91

*Р.Я. КОРИНЕЦЬ, президент
Національна асоціація сільськогосподарських
дорадчих служб України*

*М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділення соціально-економічних
проблем розвитку сільських територій,
завідувач відділу розвитку підприємництва і кооперації
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні

Постановка проблеми. Інформація завжди є важливим ресурсом розвитку будь-якої організації, фундаментальних ресурсів управління будь-якою економічною системою, [18] в тому числі системою кооперації.

Нинішня ситуація, що склалася у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації, дає підстави для твердження про існування аномалії у цій сфері, суть якої полягає в тому, що вона є важливим чинником світового економічного розвитку, але не одержала належного місця в українській аграрній економіці [6]. Припускаємо, що причинами такої аномалії може бути відсутність сприятливого зовнішнього середовища, стан якого значною мірою визначається рівнем інформаційного забезпечення. Тобто, розгортання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації можливе лише за умови належного інформаційного забезпечення процесу, оскільки характер і темпи її розвитку визначаються рівнем розуміння її суті, значення, місця та ролі в сільській економіці всіма суб'єктами процесу.

Важливим чинником формування системи інформаційного забезпечення кооперації є існування належних інститутів й институ-

цій (організацій), здатних забезпечити його діяльність під впливом численних факторів – правових, економічних, соціальних, психологічних, культурних, морально-етичних тощо, а організацій – державних та недержавних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доступ кооперативів до ринку наукових, освітніх, консультаційних послуг й інформації О. В. Скидан називає однією з важливих передумов їхнього успішного розвитку [46]. Дослідники аналізують роль інформації у процесі залучення різних верств населення до участі у кооперативному русі, використання різних підходів і механізмів до подання такої інформації [21], акцентують увагу на важливості інформації в маркетинговій діяльності кооперативу [2]. Чимало уваги приділяється різним аспектам інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації учасниками щорічних Кооперативних читань, що проходять у Житомирському національному агроєкологічному університеті [20]. Як теоретики, так і практики кооперації відзначають існування проблеми її інформаційного забезпечення [52].

Незважаючи на численні публікації, інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як системи,

© Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, 2016

як процес залишається поза увагою дослідників. Вони, як правило, підкреслюють недостатність інформації про кооперацію в інформаційному просторі, що породжує додаткові втрати кооперативів [4, 52], але при цьому відсутній аналіз чинників, які впливають на проблеми інформаційного забезпечення кооперативів, зокрема, інститутів та інституцій.

Мета статті – узагальнення інституційних проблем інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні як вирішальної умови її розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Першопричиною недоліків в інформаційному забезпеченні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є низький рівень прояву взаємного інтересу її суб'єктів, в основі якого є рівень розвитку інститутів і організацій.

Інститути та організації – рушійна сила розвитку суспільства [49]. Інститути як «правила гри» у суспільстві – це створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми [28]. Формальні інститути – це правові акти (конституція; закони, нормативні акти держави), неформальні – загальноприйняті умовності, договори, добровільно прийняті кодекси поведінки, звичаї, традиції. Вчені-неоінституціоналісти [17] зосереджуються також на неформальних аспектах взаємодії інститутів і організацій та окремих індивідів [16], оскільки окрім існування формальних і неформальних інститутів мають бути «способи та ефективність забезпечення їх дотримання», «механізми примусу до виконання», а їхня сукупність утворює «весь характер гри» [28].

Щоб формальні інститути виконували свою місію, потрібні організації, які створюються для запровадження правил і контролю за їх дотриманням. Формальні кооперативні інститути можуть передбачати створення формальних організацій, у тому числі з метою інформаційного забезпечення кооперації (наприклад, Міністерство сільського господарства Грузії створило Агентство з розвитку сільськогосподарських кооперативів) [3]. Неформальні інститути також мо-

жуть спонукати до створення організацій, в т.ч. таких, що не мають писаних норм (громадські толоки як традиції спільної праці, усні домовленості кількох фермерів про спільну реалізацію продукції чи спільне використання техніки тощо).

За Д. Нортон, «організація – це група людей, об'єднаних прагненням спільно досягти якої-небудь мети» [28]. Відповідно до Закону України «Про кооперацію», «кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування». Отже, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є організацією, що об'єднує інститути з людьми, які використовують можливості, створені даними інститутами. Це є справедливим і для кооперативних об'єднань, кооперативних підприємств.

Інституційні зміни дають ключ до розуміння того, що відбувається в інформаційному забезпеченні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, оскільки «інститути зменшують невизначеність, структуруючи щоденне життя... інститути визначають й обмежують набір альтернатив» [28]. Інституційний підхід до дослідження проблем інформаційного забезпечення дає змогу оцінити процеси та внести пропозиції щодо мінімізації невизначеностей у цій сфері, її структуризації й розвитку на основі нового набору альтернатив.

Говорячи про формальні інститути інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, ми маємо на увазі, передусім, правову систему, яка охоплює сукупність усіх правових явищ в їхній взаємодії, а також систему права як комплекс взаємозв'язаних і взаємодіючих чинних юридичних норм, тобто, внутрішню будову права як системи правових норм [44]. Такі правові норми викладені в актах законодавства.

Законодавство як вертикальна ієрархічна система відображає ієрархію органів державної влади, що визначає ієрархію нормативно-правових актів за їхньою юридичною

чинністю [1]. Конституція України є визначальним чинником для формування середовища, в якому розвиваються всі системи, в т.ч. й система інформаційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [19].

Конституція України містить тільки загальні норми про інформацію, які стосуються всіх суб'єктів. Із норм Конституції України випливає, що кооперативні організації й їхні члени, а також фізичні та юридичні особи як потенційні члени кооперативів мають рівні права з іншими суб'єктами, зокрема на інформаційне забезпечення.

Законодавство в частині інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації можна розділити на дві групи: законодавство про інформацію; законодавство про кооперацію.

Усі відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації регулюються Законом України «Про інформацію» [9], яким встановлюються принципи інформаційних відносин, напрями державної інформаційної політики.

Законом визначено, що право на інформацію забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до різних інформаційних ресурсів; інформуванням громадськості та ЗМІ про діяльність і рішення суб'єктів владних повноважень; існуванням в органах влади відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного й громадського контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [11] визначив одним з головних пріоритетів України прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати й накопичувати інформа-

цію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному та особистому розвитку та поліпшуючи якість життя. У Законі відзначається, що ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України. Однією з причин такої ситуації є те, що ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) у соціально-економічну сферу, зокрема в сільське господарство, є низькою. Вказується також на необхідність пропагування переваг побудови інформаційного суспільства – від використання можливостей ІКТ вразливими верствами населення, зокрема малозабезпеченими людьми (тобто, часто тими людьми, на яких і зорієнтована, почасти, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація), до створення новітніх знань та конкурентоспроможних технологій. Планувалося прискорити впровадження ІКТ в аграрному секторі економіки, передбачивши надання широкої номенклатури електронних послуг населенню сільської місцевості, стимулювати створення мережі навчальних центрів, курсів із вивчення особливостей електронної комерції, з перепідготовки керівників, фахівців різних сфер діяльності для роботи в нових умовах. Законодавець визначив однією з головних умов успішної реалізації Основних засад забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві. У переліку заходів, які необхідно для цього здійснити, є розвиток національного науково-освітнього простору, який ґрунтуватиметься на об'єднанні різних національних багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем; втілення принципу "освіта протягом усього життя"; створення систем дистанційного навчання, забезпечення вільного доступу до засобів ІКТ та інформаційних ресурсів, особливо у сільській місцевості й важкодоступних населених пунктах; забезпечення розвитку національ-

ної науково-освітньої інформаційної мережі та інформаційних ресурсів за головними галузями знань, її приєднання, зокрема, до європейських науково-освітніх мереж. Одним із механізмів реалізації Основних засад мало стати фінансування загальнодержавних програм, державних цільових програм із впровадження ІКТ, соціально важливих проектів, таких як забезпечення доступу до ІКТ у сільській місцевості, а також у важкодоступних районах.

Формальний аналіз Конституції України, законодавства про інформацію дає підстави для твердження, що маємо сприятливі загальні формальні інститути для інформаційної діяльності, простежується орієнтація на людину, на забезпечення її доступу до інформації й задоволення її потреб в інформації. Підсилює таку думку наявність Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», одним із основних методів якої є інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання, які проводять діяльність у сільській місцевості, сільського населення тощо [12].

У статті 5 Закону України «Про кооперацію» йдеться про те, що законодавство про кооперацію ґрунтується на нормах Конституції України і Цивільного кодексу України, цього Закону, інших нормативно-правових актів із питань кооперації. Однак норм щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Цивільний [50], Господарський [5], Земельний кодекси України [13] не містять, а Податковий [34] оперує цим поняттям тільки з 2012 року.

Закон України «Про кооперацію» [10], що є рамковим законом для всіх видів кооперативів, передбачає, що держава сприяє підготовці висококваліфікованих кадрів для системи кооперації, розвитку мережі кооперативної освіти (така мережа є тільки у споживчої кооперації), проведенню наукових досліджень із питань кооперації.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» у чинній редакції 2012 року не містить окремих норм щодо інформаційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Водночас, норму статті 15 Закону про те, що органи виконавчої влади та місцевого самоврядування

«забезпечують сприяння розвитку і зміцненню економічної самостійності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх членів, підвищенню ефективності їх діяльності» можна використовувати при формуванні механізмів державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, у тому числі в частині їхнього інформаційного забезпечення.

Водночас, у редакції 1997 року цього Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» подання (так записано у Законі) сільськогосподарським кооперативам інформаційної, консультаційно-методичної та іншої допомоги визначалося одним із завдань об'єднання (асоціацій, спілок) таких кооперативів. Тобто, зроблено акцент на інформаційному самозабезпеченні кооперативних організацій.

У Законі України «Про кооперацію в СРСР» (1988 р.), який є чинним до цього часу, міститься досить значний перелік норм, що стосуються інформаційного забезпечення кооперативів. Закон закріплює роль держави у діяльності кооперативів, зокрема, в частині їхньої інформаційної підтримки [8]. Але він практично не застосовується в сучасній Україні для регулювання відносин у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації.

Отже, спеціальні закони про кооперацію фактично є нейтральними по відношенню до інформаційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів через те, що або не містять прямих норм у цій частині, або існуючі норми не застосовуються.

На етапі становлення формальних кооперативних інститутів важливою була роль правових актів Верховної Ради України.

У 1991 році Верховною Радою УРСР у постанові «Про Програму надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану» [38] ставилося завдання всебічно сприяти розширенню мережі кооперативних, сімейних та інших недержавних суб'єктів господарювання і малих підприємств, організації інформаційних, консультаційних і навчальних центрів, інноваційних і страхових фондів, що їх обслуговують. А з метою подання допомоги селянським (фер-

мерським) господарствам і сільськогосподарським кооперативам при їх становленні передбачалося утворити з другого півріччя 1991 року Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських кооперативів.

У постанові Верховної Ради України «Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995-2005 роки» 1994 року йде мова про інформаційну базу для розроблення Національної програми відродження села, в якій кооперативи розглядалися як один із основних напрямів «відродження селянина як справжнього господаря» [35].

У постанові Верховної Ради України «Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектора економіки» 2000 року є доручення Кабінету Міністрів України сприяти розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема заготівельно-збутових, кооперативних агро-торгових домів, кредитних спілок та дорадчих служб у сільській місцевості [37].

Ця тема одержала розвиток у постанові Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі» 2003 року [36]. Тут йдеться про сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, дорадчих служб, зокрема, про опрацювання й подання на розгляд Верховної Ради України проекту закону України про сільськогосподарську дорадчу діяльність, який був прийнятий як Закон України у 2004 році. Аналіз реалізації цих рекомендацій показує, що більшість із них урядом виконано не було, а Верховна Рада України жодного разу не заслуховувала інформацію Уряду. Дослідження дають підстави для твердження, що ситуація з реалізацією інших постанов Верховної Ради України була такою ж. Як наслідок – фактична відсутність системної роботи з інформаційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Проблема поглиблювалася також відсутністю організацій, які б таку роботу проводили. Хоча Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів по виробництву сільськогоспо-

дарської продукції був створений [42], фактично роботою з кооперативами не займався та пізніше був перейменований в Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств.

Були й формальні спроби створити організації з розвитку сільськогосподарської кооперації.

Програма становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій 2000 року передбачала, окрім створення Фонду підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, ще й створення регіональних центрів розвитку сільськогосподарської кооперації [26]. Жоден із центрів не був створений. Одна із головних причин – відсутність «механізму примусу» для реалізації правових норм та державних програм, зокрема, відсутність інститутів (як формальних, так і неформальних) щодо відповідальності посадових осіб за невиконання державних програм, а також відсутність ресурсного забезпечення державних рішень.

Враховуючи практику розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та політичної відповідальності [31], можемо стверджувати, що тема кооперації є суспільно чутливою й вона активно використовується політичними силами під час виборчого процесу. Однак низька політична культура політичних еліт перетворює будь-які передвиборчі обіцянки лише на гасла, а їхня орієнтація на задоволення чи особистих чи корпоративних (тобто, особистих через корпоративні) інтересів залишає мало простору для справжньої заінтересованості сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами.

Галузеві та державні програми, спрямовані на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, є зразком їхньої ж інституційної неспроможності через відсутність ресурсного забезпечення.

Програмою розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003 - 2004 роки передбачалося, що «фінансове забезпечення Програми буде здійснюватись у порядку, визначеному законодавством, за рахунок коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, пайових внесків членів коопера-

тивів, коштів, передбачуваних у місцевих бюджетах відповідно до регіональних програм, а також інших джерел, не заборонених законодавством» [26]. Але держава через відсутність коштів усунулася від фінансового забезпечення власної програми.

У Державній цільовій економічній програмі підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року передбачалася діяльність з «організації інформаційно-роз'яснювальної роботи серед особистих селянських, фермерських господарств та фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників про конкурентні переваги провадження їх діяльності у складі таких кооперативів» [39]. Незважаючи навіть на таке спрощене розуміння значення інформаційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, у Програмі не були передбачені кошти на таку діяльність. Інформаційне ж забезпечення якщо й здійснювалося, то спонтанно, несистемно, і, як правило, за рахунок коштів проектів міжнародної технічної допомоги.

Недосконалість інститутів у частині контролю з боку суспільства за дотриманням кооперативних принципів та норм законодавства кооперативними організаціями породила проблему псевдо- чи квазі-кооперативів [14], які створювалися часто з метою «освоєння» бюджетних коштів.

Особливою проблемою для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації стали норми Податкового кодексу України, з прийняттям яких кооперативи як форма економічного об'єднання виробників сільськогосподарської продукції стали вкрай непривабливими [15]. Ключовою ж проблемою вітчизняного податкового законодавства (як й іншого) є нерозуміння представниками органів влади суті кооперації, зокрема, неприбуткової природи кооперативів. Більшість експертів [25, 33] наголошують на цій проблемі постійно, наводячи за приклад такого нерозуміння існуюче донедавна подвійне оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – оподаткування прибутку кооперативу як юридичної особи та наступне оподаткування прибутку його членів, що робить цю форму

об'єднання селян непривабливою. І хоча цю проблему вдалося розв'язати, залишаються у законодавстві несприятливі для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів норми [22].

Важливою частиною формальних інститутів є правові акти місцевих органів влади, зокрема, місцеві програми розвитку, в т.ч. сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Розробка більшості таких програм здійснювалася на виконання розпорядчих актів Кабінету Міністрів України. Наприклад, для реалізації Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року [39] місцевими органами влади була затверджена низка місцевих програм [29, 41]. Деякі програми були ініціативами місцевих органів влади і передбачали надання консультаційних послуг суб'єктам сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, зокрема, через сільськогосподарські дорадчі служби, а також фінансування надання таких послуг із місцевих бюджетів [40]. Однак обсяги фінансування або були незначними, або взагалі не передбачалися. На нинішній час місцеві програми підтримки не відіграють значної ролі у розвитку кооперативів, а інформаційне забезпечення такої кооперації є спонтанним і вибіркоким.

Навіть за наявності окремих ідеальних правових інститутів, надзвичайно важливим є те, як ці інститути працюють, взаємодіють один з одним. В організації такої взаємодії важливу роль відіграють неформальні інститути та організації.

«Попередні десятиліття радянської історії підірвали довіру людей до інституту кооперації» [52], девальвували ідею, зневажили принципи кооперації, знищили неформальні кооперативні інститути й кооперативні організації.

М. Б. Чижевська вважає, що неформальні правила завжди передують формальним і задається питанням, чому в сучасних українських реаліях повноцінно не функціонує процес самоорганізації при конструюванні кооперативного сектора як необхідної складової багатоукладної соціально орієнтованої економіки [51]. На її думку, проблема в іс-

нуванні особливого інституціонального середовища на теренах колишньої радянської імперії. В.М. Роменська зауважує, що неформальним інститутам притаманний виключно еволюційний хід розвитку, формальним – еволюційний та революційний [43], саме тому потрібен час для формування неформальних інститутів сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Неформальні інститути суттєво впливають на швидкість і масштаби розвитку кооперативного руху в постсоціалістичних країнах, тому основні зусилля держави й недержавних організацій мають бути сконцентровані на формуванні неформальних інститутів, зокрема відродженні довіри до кооперації на селі. Робота по відродженню таких інститутів – важливий напрям діяльності системи інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Слабкість інститутів дослідники пояснюють відсутністю національної політики щодо розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [7], що може бути наслідком необізнаності політичних еліт про можливість кооперації, її роль у розвитку економіки України та інших країн. Систематичне поширення інформації є важливою діяльністю для зміни неформальних інститутів, що приведе до зміни формальних.

Серед ключових проблем кооперації називають також відсутність повної й достовірної інформації, яка була б розповсюджена професійними аграрними організаціями та донесена до кожного сільськогосподарського товаровиробника [7]. Такі організації нині якщо й існують, то мають дуже низьку спроможність для повноцінного інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Насамперед, низьку фінансову спроможність, а також організаційну, інтелектуальну.

У 1998 році п'ять кооперативів заснували Національну спілку сільськогосподарських кооперативів України. Серед завдань – проведення короткотермінових постійно діючих семінарів і курсів підвищення кваліфікації для персоналу та членів кооперативів, організація оперативного центру обміну інформацією з питань фінансування, права, ринків збуту й матеріальних ресурсів, технологій

тощо. У 2001 році Національна Асоціація Кредитних Спілок України, Укоопспілка та Національна спілка сільськогосподарських кооперативів України виступили засновниками Національного кооперативного альянсу України, які невдовзі практично припинили діяльність [45].

У 2008 році створено Всеукраїнську громадську організацію «Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України». Ситуація складається так, що організація не має достатніх власних ресурсів для проведення системної інформаційної діяльності й обмежується окремими публічними заходами. Як правило, для цього використовуються залучені благодійні кошти чи кошти проектів і програм міжнародної технічної допомоги.

Кримську асоціацію учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України створено у 2010 році за підтримки Програми розвитку та інтеграції Криму ПРООН. Асоціація мала надавати безкоштовну консультаційну допомогу своїм членам [47], але не вела активної діяльності після завершення Програми.

Ще один важливий для сільськогосподарської обслуговуючої кооперації суб'єкт – Міжнародна благодійна організація «Добробут громад» [30]. Ця організація працює з дуже вузьким колом осіб у місцевості, де планується створення кооперативу за її підтримки, чи діє кооператив за її підтримки.

В Україні головний внесок в інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів роблять не українські урядові чи неурядові організації, навіть не наукові установи, а проекти міжнародної технічної допомоги. За їхньої підтримки працюють найбільш успішні сільськогосподарські дорадчі служби, які створили перші об'єднання кооперативів у Львівській і Дніпропетровській областях, реалізуються інформаційно-просвітницькі проекти, готуються зміни до законодавства [23].

Висновки. Аналіз інституційних основ інформаційного забезпечення створення й діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів дає можливість зробити деякі висновки.

- Де-юре, в Україні є необхідні для розвитку інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації мінімальні формальні інститути.

- Де-факто, якість правових норм, що пов'язані із сільськогосподарською обслуговуючою кооперацією та її інформаційним забезпеченням, є невисокою, а відсутність «механізмів примусу» для реалізації навіть не завжди досконалих правових норм і державних програм, відсутність правових норм щодо відповідальності посадових осіб за невиконання державних програм [32], їхнього ресурсного забезпечення знижує ефективність використання зазначених інститутів для досягнення мети кооперації [25, 48, 24].

- Реалізація формальних норм та правил ускладнена неналежним ресурсним забезпеченням.

- Неформальні інститути сільськогосподарської обслуговуючої кооперації тільки починають формуватися на локальному рівні.

- Українські організації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є слабкими, тому їхній вплив на формування таких інститутів є незначним. Основна роль належить проектам міжнародної технічної допомоги й підтримуваним ними сільськогосподарським дорадчим службам.

- Слабкість неформальних інститутів та організації кооперативів є перешкодою на шляху формування формальних інститутів СОК.

- В інформаційному забезпеченні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації залишається чимало інституційних невизначеностей, що суттєво обмежує набір альтернатив для розвитку. Мінімізувати такі невизначеності можна шляхом реалізації низки заходів.

- Насамперед, слід здійснювати постійний моніторинг впливу формальних інститутів інформаційного забезпечення на розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та через систему зворотних зв'язків вносити корективи у законодавство, політику й

механізми їх реалізації для розширення набору альтернатив інформаційного забезпечення.

- Для підвищення ефективності формальних кооперативних інститутів слід зробити їхньою невід'ємною частиною «механізм примусу» та реальне ресурсне забезпечення запланованої діяльності.

- Формальні інститути мають передбачати стимули для розвитку неформальних інститутів, а також як державних, так і недержавних організацій, чия діяльність спрямована на розвиток як сільськогосподарської обслуговуючої кооперації (кооперативні об'єднання) загалом, так і на розвиток інформаційного забезпечення (сільськогосподарські дорадчі служби).

- Якщо джерелом інституційних змін є зміни світосприйняття людей, що відображається у зміні відносних цінностей та/або в зміні уподобань [27], то важливим напрямком роботи системи інформаційного забезпечення стає робота із політиками й політичними організаціями, органами влади, від яких залежить як якість формальних інститутів, так і умови для розвитку неформальних інститутів та кооперативних організацій, а також їхнє ресурсне забезпечення. Доповнювати таку діяльність має постійне системне поширення ідеї сільськогосподарської обслуговуючої кооперації серед сільського населення.

- Створення інформаційних потоків, спрямованих на законодавців, науковців, населення задля поліпшення формальних інститутів сільськогосподарської обслуговуючої кооперації потребує скоординованої системної роботи організацій, заінтересованих у її розвитку. Створення координаційного кооперативного центру (агентства) мало б стати пріоритетом як державних, так і недержавних організацій, у тому числі міжнародних донорських організацій.

Список використаних джерел

1. Бабкіна О. В. Теорія держави та права у схемах і визначеннях : навч. посіб. / О. В. Бабкіна, К. Г. Волинка. — К. : МАУП, 2004. — 144 с.
2. Бук Л. М. Маркетингове інформаційне забезпечення діяльності обслуговуючих кооперативів / Л. М. Бук // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5–7 квіт. 2012 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2012. – С. 103–107.

3. В Грузии создано Агентство развития сельхозкооперативов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20131118/216121514.html>.
4. *Власенко О.П.* Кооперативні засади управління трансакційними витратами в агробізнесі / О.П. Власенко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1000/1/Cooperative_2014_233-238.pdf.
5. Господарський кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1334593489231640>.
6. *Вернигора Михаил.* Гриценко Николай: В Украине нет единого подхода к сельскохозяйственной кооперации / М. Вернигора / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestiya.in.ua/interviu/nikolai-gricenko-v-ukraine-net-edinogo-podhoda-k-selskohozyaistvennoi-kooperacii.html>.
7. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / Д. Алколей, В. Бондарчук, В. Зуєв, Є. Луценко, Л. Молдаван – К.: К.І.С., 2013 – 132 с.
8. Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v8998400-88>.
9. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
10. Закон України «Про кооперацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
11. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
12. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.
13. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
14. *Зіновчук В.В.* Економічна природа псевдо кооперативів та небезпека їх поширення в аграрному секторі України / В. В. Зіновчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/zinovchuk.htm>
15. Змінами, внесеними в Податковий кодекс України, з 2015 року обмежено перелік неприбуткових організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyiv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/185902.html>.
16. Інституціонально-інформаційна економіка: Підруч. / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. — К.: Знання, 2010. — 687 с.
17. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. (модульний варіант) / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 428 с.
18. *Клопов А.В.* Информация как ресурс развития и управления /А. В. Клопов // Среднее профессиональное образование. – 2007. – № 7. – С. 9-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsiya-kak-resurs-razvitiya-i-upravleniya>.
19. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
20. Кооперативні читання: 2013 рік: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 4–6 квіт. 2013 р.). – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2013. – 300 с.
21. *Корінець Р. Я.* Оцінка перспектив залучення молоді до сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / Р. Я. Корінець, Я. Р. Рибак // Регіональна економіка. – 2014. – № 4(74). – С. 155-163.
22. *Корінець Роман.* Виконання депутатами пункту коаліційної угоди щодо розвитку кооперації на селі змушує сміятися, щоб не впадати в розпач. / Р.Корінець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/opinions/opinion/vikonannya-deputatami-punktu-koalitsijnoyi-ugodi-shchodo-rozvitku-kooperaciyi-na-seli-zmushue-smiyatisya>.
23. *Корінець Р.Я.* Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : посібник для тих, хто хоче розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / Р.Я. Корінець [ред.], М.Й. Малік, Я.Я. Рибак, І.Я. Паньків, В.І. Приймич, М.В. Петер, В.П. Горьовий, І.Ф. Томич. – К.: Едельвейс, 2015. – 144 с.
24. *Кудінова І.П.* Сільськогосподарські кооперативи – інструмент розвитку сільських територій / І.П. Кудінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2014civilsystema_pra_0154_2/10kip.pdf.
25. *Масін В. М.* Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Текст] : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.06 / Масін Віктор Миколайович. – О., 2008. – 198 с.
26. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів від 31.08.2000 № 168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseap/ua-zmthou.htm>.
27. *Норт Дуглас.* Вклад неинституционализма в понимание проблем переходной экономики. Лекционное выступление Д. Норта 7 марта 1997 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finansy.ru/publ/north.htm>.
28. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М.: Начала, 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20061009030910/http://www.liberal.ru/north/north.pdf>.
29. Обласна програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obl-rada.te.ua/dokumenty/oblasni-prohramy/oblasna-prohrama-rozvytku-silskohospodarskykh-obsluhovuyuchykh-kooperatyviv-na-period-do-2015-roku.html>.
30. Отчёт Денежниковского сельского головы о выполнении делегированных полномочий за 2013 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://denezhnikovo.at.ua/load/otchjot_denezhnikovskogo_selskogo_golovy/1-1-0-26.

31. Олійник О. В. «Аграрне питання» у програмах політичних партій та виборчих блоків / О. В. Олійник, О. Т. Микитка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://amdi.org.ua/docs/JournalAMDI/Theory_and_practice_of_market_2_2007.pdf.
32. Охріменко Н.М. Питання правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України за здійснення нормотворчості / Н.М. Охріменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12ONMUZN.pdf>.
33. Пантелеймоненко А. О. Неприбуткова природа кооперативних організацій / А.О. Пантелеймоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukgcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm>.
34. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1334593489231640>.
35. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995 - 2005 роки» від 04.02.1994 № 3924-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3924-12>.
36. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі» від 06.02.2003 № 495-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/495-iv>.
37. Постанова Верховної Ради України «Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектора економіки» від 11.01.2000 № 1364-ХІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1364-14>.
38. Постанова Верховної Ради УРСР «Про Програму надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану» від 03.07.1991 № 1291-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1291-12>.
39. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року» від 3 червня 2009 р. № 557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF>.
40. Програми становлення і розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності та обслуговуючих кооперативів на території Глобинського району на 2013-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globyne.adm-pl.gov.ua/page/programa-stanovlennya-i-rozvitku-silskogospodarskoji-doradchoyi-diyalnosti-ta-obslugovuyuchih-k>.
41. Регіональна програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Луганській області на 2002 - 2004 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.loga.gov.ua/oda/documents/official/official_351.html?template=33.
42. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 1991 р. № 83-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/83-91-%D1%80>.
43. Роменська В. М. Інституційний вимір неформальної економіки / В.М. Роменська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip31-3/31-3_28.pdf
44. Система права та система законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?i=185>.
45. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : Словник-довідник; за заг. Ред. Р. Я. Корінця, М. П. Гриценка, М. Й. Маліка. – Львів : НВФ «Українські технології», 2010. – 160 с.
46. Скидан О. В. Інституалізація розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні / О.В. Скидан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=251>.
47. Стратегия развития общественной организации «Крымская ассоциация участников сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов» (КАУСОК) на период до 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leonid.strategika.com.ua/praktika-strategicheskogo-planirovaniya/strategiya-ngo/>.
48. Українського села не буде, якщо не буде сільської кооперації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/articles/coop/257>.
49. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории ; пер. с англ. под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой./ Э. Г.Фуруботн, Р. Рихтер / СПб.: Издат. дом Санкт-Петербур. гос. ун-та. 2005. — 702 с.
50. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
51. Чижевська М. Б. Кооперація та неформальні інститути / М.Б. Чижевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukgcoop-journal.com.ua/num/chizhevskva.htm>
52. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/chomu_v_ukraini_ne_rozvyvayutsya_silskogospodarski_kooperatyvy_108592.html.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2016 р.

*